

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin Moșincă
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Clio
Editura Tipo MC, Oradea - 2020

Cartea Mea e și a Ta!

ISSN 2734-6889
ISSN-L 2734 -6889

(II) Emm. de Martonne, un expert în cunoașterea geografiei României și a românilor

Col. (r.) Dr. Dan PRISĂCARU¹

Emmanuel-Louis-Eugene de Martonne s-a născut pe 1 aprilie 1873 la Chabris, o localitate din regiunea colinară dintre Loara și Masivul Central Francez. Urmează cursurile liceale la Poitiers și Laval, pe care le absolvă în 1891 cu rezultate excepționale. Între anii 1892 și 1895 studiază la Școala Normală Superioară din Paris (L'École Normale Supérieure), prestigioasă instituție franceză de învățământ universitar, unde frecventează Facultatea de Litere. Aici, ca și la Universitatea Sorbona, geografia nu era încă studiată ca disciplină distinctă, fiind inclusă în cadrul istoriei. Tânărul de Martonne a avut însă șansa de a fi îndrumat în geografie, specializarea geografie umană, de către celebrul profesor de la acea dată, Paul Vidal de la Blache. Acesta avea să conducă și prima catedră de geografie de la Sorbona, care a luat ființă în 1899. La terminarea cursurilor, obține titlul de „agregé” în istorie și geografie, ceea ce i-a permis să îndeplinească o funcție de profesor în anii 1895-1897. În aceeași perioadă, de Martonne urmează facultatea de științe a Universității Sorbona, aici frecventând cursurile de geologie și biologie. În acești ani crește interesul pentru geografie, pentru geografia fizică în special, convins fiind că aceasta poate să devină o știință de sine-stătătoare prin aria bine determinată de investigare - suprafața terestră în diversitatea și unitatea sa spațială, în diversitatea și unitatea structurată a elementelor naturale și umane constitutive. Astfel, de la început, de Martonne pornește în investigarea științifică a Terrei cu o concepție novatoare despre obiectul și scopul geografiei, contribuind la fundamentarea geografiei moderne în Franța și la nivel mondial².

În anii 1897 și 1898, de Martonne, beneficiind de o bursă, urmează cursurile lui F. von Richthofen și Albrecht Penck la Universitatea din Berlin și ale lui J. Hann la Universitatea din Viena. Ocazia a fost fericită pentru a aprofunda cunoștințele de geografie fizică și în special de geomorfologie, pentru a însuși noi concepte și metode de cercetare. În plus, el folosește această ocazie pentru a face prima vizită în România, la invitația colegului și prietenului său din facultate, Pompiliu Eliade, istoricul literar și profesorul universitar de mai târziu. Astfel, Emm. de Martonne, interesat încă din studenție de istoria și geografia spațiului nostru geografic, se atașează sentimental de români și România, astfel încât, în 1897 începe cercetările sale asupra Carpaților și Câmpiei Dunării³.

La numai 26 de ani, în 1899, Emm. de Martonne a fost numit profesor suplitor („chargé de cours”) la Facultatea de Litere a Universității din Rennes (Bretania), funcție exercitată până în 1905. Aici s-a remarcat printr-o activitate științifică intensă: predă geografia fizică (geografia naturală), corelând-o permanent cu geografia umană, în spiritul concepției sale privitoare la geografia unitară; creează un laborator de cercetări geografice; inițiază excursii de studii interuniversitare; cercetează relieful peneplenizat din Peninsula Bretania și țărmurile cu rias, modelate în orogenul hercinic nivelat („La pénéplaine et les côtes de la Bretagne”, 1906). Tot în

¹ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” - Filiala Iași, Cadru didactic asociat la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Aspectele referitoare la această temă au fost prezentate de autor și în volumul Contribuția Armatei României și a elitelor la apărarea și recunoașterea internațională a Marii Uniri (1919-1920), apărut sub egida Academiei Române, Statului Major al Apărării și Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, Filiala Iași, Coordonatori: Dan PRISĂCARU, Petre OTU, Marius IORGULESCU, Editura Militară, 2020

² Conf.univ.dr. Vasile Loghin, *Emmanuel de Martonne și România. Activitatea și opera lui Emmanuel de Martonne. Reverberații în anul Centenarului Marii Uniri*, în <https://vasileloghin.files.wordpress.com/2018/04>, accesat la 17.03.2020.

³ *Ibidem*.

anul 1899 a fost ales secretar al Societății Franceze de Geologie, iar în 1900 este numit director al publicației *Annales de géographie*, care se va bucura de o largă apreciere, atât în Franța, cât și în multe alte țări ale lumii⁴.

În 1902 susține la Sorbona teza de doctorat în litere cu tema *La Valachie. Essai de monographie géographique*, lucrare premiată de Academia Franceză. Între anii 1905-1907 funcționează ca „chargé de cours” la Universitatea din Lyon, Facultatea de Litere. Devine profesor titular în 1909. În această calitate susține cursuri de geografie, organizează excursii interuniversitare anuale atașat conceptului că geografia modernă se fundamentează pe marea carte a naturii, pe cercetarea în teren a realității. Elaborează tratatul de geografie fizică (*Traité de géographie physique*), pe care îl publică în prima ediție în 1909. Acest tratat, tradus în mai multe limbi, a fost considerat cel mai valoros din lume. Publicat în zece ediții, în parte revăzute (ultima în 1958), tratatul lui de Martonne a stat la baza formării multor generații de geografi de-a lungul secolului al XX-lea și avea să fie cunoscut și apreciat și în universitățile românești⁵. **FOTO 4**

În 1907, susține a doua teză de doctorat, de data aceasta, în științe, la Universitatea Sorbona, cu titlul *Recherches sur l'évolution morphologiques des Alpes de Transylvanie*, lucrarea fiind rezultatul a 10 ani de activitate de cercetare științifică asupra Carpaților Meridionali și a teritoriului României, în general.

În 1909, îl găsim pe Emm. de Martonne la Universitatea Sorbona, unde predă cursul de geografie, suplinindu-l și apoi succedându-i mentorului său, Paul Vidal de la Blache, iar în 1919 este numit profesor titular la această faimoasă universitate din capitala Franței, devenind șeful catedrei de geografie și personalitatea dominantă a geografiei franceze.

Pentru meritele sale în domeniul meteorologiei și climatologiei, este ales președinte al Societății Meteorologice Franceze, pentru perioada 1922-1927. În 1926 definește *indicele de ariditate*, devenit *indicele de Martonne*, folosit în delimitarea zonelor și regiunilor climatice ale Globului. În 1922 publică tratatul de geografie umană al lui Paul Vidal de la Blache, ca omagiu adus profesorului său, redactând și capitolele nefinalizate de autor, dovedind astfel înalta sa pregătire și în domeniul geografiei umane (*Principes de géographie humaine*, 1922). În 1926 finalizează o nouă ediție a *Tratatului de geografie fizică* și lucrarea *Les Alpes*⁶.

Cele două teze de doctorat elaborate de Emm. de Martonne au primit o înaltă apreciere în mediile academice franceze și străine. În știința românească, acestea aveau să fie lucrări fundamentale pentru dezvoltarea geografiei într-un spirit modern și formarea tinerilor geografi din prima jumătate a secolului al XX-lea, cei care au pus bazele școlilor geografice de la București, Cluj, Iași și Cernăuți.

Activitatea de cercetare și de comunicare a rezultatelor continuă și după finalizarea tezelor de doctorat. Astfel, Emm. de Martonne efectuează mai multe vizite în România în anii 1912, 1919, 1921, 1924, 1927, 1932, 1937 și abordează diferite teme de geografie fizică, îndeosebi de geomorfologie, precum și de geografie umană (repartiția populației, chestiunea blocului etnic autohton) privind teritoriul românesc. Cu acest prilej elaborează sinteze despre Carpați, Transilvania și România, pe care le publică în reviste și enciclopedii franceze și britanice, susține conferințe la congrese internaționale, în special cele ale Uniunii Geografice Internaționale, și în România la Academia Română, Societatea Regală Română de Geografie, precum și la universitățile din București, Cluj și Iași⁷.

În 1931, publică o lucrare amplă asupra României în volumul *Europe Centrale* din enciclopedia *Géographie Universelle*, prima lucrare de sinteză asupra României Întregite.

Ca urmare a recunoașterii internaționale a contribuțiilor în dezvoltarea geografiei moderne, la Congresul de la Paris din 1931, Emm. de Martonne este ales secretar general al Uniunii Internaționale de Geografie, în 1939, în cadrul Congresului de la Amsterdam, este ales președinte, iar la Congresul de la Lisabona din 1949 va fi desemnat președinte de onoare pe viață al acestui înalt for științific.

În 1937, Emm. de Martonne va efectua o ultimă vizită în România, pe parcursul căreia va conferența la universitățile din Cluj și Iași, la Societatea Regală Română de Geografie, va efectua excursii de studii în Munții Apuseni, alături de numeroși geografi români, între care V. Meruțiu, L. Someșan, T. Morariu, N. Popp, dar și cu doctorandul său, Robert Fichoux, și va avea întrevederi cu personalități științifice și înalți demnitari politici români.

Relevante pentru argumentația științifică pe care Emm. de Martonne a utilizat-o în susținerea drepturilor României la forumul păcii de la Paris din anii 1919-1920 sunt următoarele aspecte prezentate de savantul francez în cadrul Conferinței cu tema *Noua Românie în noua Europă*, ținută la 6 iunie la Societatea Regală Română de Geografie, prezidată de Regele Ferdinand și prințul Carol:

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

„Forța blocului românesc constă nu numai în masa sa, dar și în poziția sa geografică. Aș dori să insist asupra acestei poziții care - după părerea mea - este de o importanță excepțională. Nu este numai poziția sa centrală, ci și aceea în raport cu o trăsătură dominantă a geografiei fizice a României: prezența Carpaților”.

„Nu ne putem deci îndoii; din punctul de vedere al vieții naționale, al trecutului istoric și al viitorului, Carpații reprezintă un element vital pentru România. Nu spun că o Românie ce n-ar fi formată în jurul Carpaților nu ar fi fost viabilă, dar ar fi fost cu mult mai puțin solidă. O Românie, având Carpații drept axă, un fel de șiră a spinării, este, din punctul de vedere al structurii geografice, un stat bine echilibrat, al cărui centru de gravitație este tocmai acolo unde sunt izvoarele însăși ale vieții naționale. Iată un stat înfățișându-se în condițiile unei vieți sănătoase.”

„Ajung la o concluzie generală, căreia doresc să-i subliniez semnificația. Din toate punctele de vedere, noua Românie nu este nouă decât prin suprafața ei, dublă aceleia a Vechiului Regat. Ea ni se înfățișează nu ca un stat născut din fantezia diplomaților, nu ca un stat fabricat în virtutea unui principiu abstract, ci, într-un fel, capătul logic al unei evoluții. Nu este unul din acele state al cărui nume era necunoscut înainte de război. Cuvântul România se află deja pe hartă; statul care perpetuează numele său este numai mai mare, mai echilibrat. Apropiat pe cât posibil de idealul național, el reunește pe aproape toți românii în frontiere aproape ideale, în jurul acelei citadele carpatice în care a fost întotdeauna inima națiunii române”.

„Acestea sunt, doamnelor și domnilor, fapte de necontestat. Le rostesc pentru simplul fapt că le socotesc exacte și nu pentru că aparțin unei țări ce și-a dovedit simpatia, nu de puține ori, pentru cauza românească; nu pentru că sunt personal legat de România prin atâtea amintiri și prietenii. Ceea ce v-am relatat, am spus deja la Paris și sunt gata să le repet în fața oricărei societăți de geografie.

Cred că pot conchide că situația noii Românie într-o nouă Europă, considerată într-un mod extrem de obiectiv, pe baza unor fapte riguroso controlate, ne apare ca un viitor plin de promisiuni.

Geografia politică trebuie să considere țara dumneavoastră ca una din formațiunile noi cele mai minunate și mai solide din noua Europă”⁸(subl.n.).

Despre rolul lui Emm. de Martonne în susținerea cauzei românești, George Vâlsan, discipol al savantului francez, vă nota: „Mulți străini de seamă au mai trecut și prin țara aceasta ! [...] Și totuși printre acești străini a fost un învățat modest, care ani de-a rândul, aproape neștiut, a cutreerat în lung și în lat țara noastră. Străinul acesta, care este profesorul Emm. de Martonne, a învățat întâi românește, a citit tot ce s-a scris mai de seamă în literatura noastră geografică, și-a pus problema asupra pământului și poporului românesc și le-a urmărit stăruitor la fața locului. A umblat pe drumurile pline de pulbere ale Bărăganului ca să-și dea seama de așezările omenești ale stepei române, s-a coborât în luncile câmpiei și Delta Dunării, ca să descopere cursul vechi al râurilor, a colindat dealurile cu sate de „țărani vioi”, în căutarea cuiburilor celor mai vechi sate românești, luni de zile a trăit pe vârful munților, numai cu ciobanii, studiind viața noastră pastorală, măsurând iezere și făcând ridicări topografice, ca să dovedească adevărul, care astăzi nu mai este contestat, că munții noștri au avut o epocă glaciară și că s-a ridicat pe încetul, prin mișcări repetate, până să ajungă la înfățișarea de astăzi”⁹ (subl.n.).

1. Dreptul popoarelor la autodeterminare și viabilitatea frontierelor – principii susținute ferm de Emm. de Martonne în apărarea cauzei românești la Conferința Păcii din 1919-1920

Începând din decembrie 1914, în Franța au fost întreprinse măsuri de pregătire pentru negocierile de pace ce aveau să urmeze după încheierea conflagrației mondiale declanșate cu câteva luni înainte, sens în care au fost constituite mai multe comisii de experți¹⁰. Astfel, în perioada 1915-1916, în cadrul Serviciului Geografic al Armatei Franceze a funcționat o Comisie de Experți care a elaborat rapoarte geografice și statistice reprezentate pe hărți generale și urbane. În februarie 1916, se constituiau patru comisii în cadrul Societății de Geografie de la Paris, în vederea studierii problematicei frontierelor dintre Franța și Germania, a celor din Europa Centrală și de Est, Africa și Asia. Sesiunile de lucru s-au desfășurat la sediul acestei societăți și s-au concretizat în realizarea unui volum apreciabil de documentații, rapoarte și hărți¹¹.

În 1917, premierul Aristide Briand cere deputatului Charles Benoist să înființeze un Comitet de Studii pentru a pregăti negocierile de pace și, astfel, comisiile de experți constituite anterior și-au continuat activitatea

⁸ Cf. Emm. de Martonne, *Lucrări geografice despre România*, Editura Academiei Române, București, 1985, p. 63.

⁹ *Reprezentanți ai științei franceze la noi: Emmanuel de Martonne*, Înfrățirea, Cluj, 20 octombrie 1920, în George Vâlsan, *Opere alese*, Editura Științifică, București, 1971, p. 676-677.

¹⁰ Gilles Palsky, *Emmanuel de Martonne and the Ethnographical Cartography of Central Europe (1917-1920)*, în „Imago Mundi”, Ltd., Vol. 54 (2002), p. 111.

¹¹ Michael J. Heffernan, *The science of empire: the French geographical movement and the forms of French imperialism, 1870-1920*, în „Geography and Empire”, Ed. Anne Godlewska and Neill Smith, Oxford and Cambridge, MA, Blackwell, 1994, p. 109-110, *apud* Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 111.

într-o manieră oficială¹². În acest scop, Charles Benoist a selecționat savanți de prestigiu, în principal istorici și geografi. Marele istoric francez din acea vreme, Ernest Lavisse, a fost ales președinte, Paul Vidal de la Blache, fondator al Școlii franceze de geografie regională, a deținut funcția de vicepreședinte până la moartea sa în aprilie 1918, iar Emm. de Martonne a fost ales secretar¹³. Concomitent cu îndeplinirea rolului important pe care l-a avut la Conferința de Pace în cadrul Comitetului de Studii, de Martonne a acționat și în calitate de consilier apropiat al ministrului de Externe francez, André Tardieu, cât și al premierului Georges Clemenceau¹⁴. De asemenea, acesta a participat la mai multe comisii teritoriale și subcomisii constituite pentru soluționarea unor probleme specifice, precum comisiile privind Polonia și frontiera româno-iugoslavă¹⁵.

Sesiunile de lucru ale Comitetului de Studii au avut loc în perioada 1917- iulie 1919. Pornind de la hărțile și informațiile geografice generale, Comitetul a pregătit rapoarte și sinteze privind chestiunile teritoriale susceptibile să ridice probleme la Conferința de Pace. De asemenea, Comitetul a inclus în rapoartele sale un număr de hărți tematice, precum hărți dinamice (ilustrând diverse fluxuri), istorice, religioase sau economice¹⁶. Hărțile, în special cele etnografice, au jucat un rol major ca instrument de sprijin decizional. Astfel de hărți fuseseră deja utilizate și înainte, în diplomație. De exemplu, la negocierile care au dus la semnarea Tratatului de la Frankfurt din 1871, Otto von Bismarck a utilizat o hartă lingvistică publicată de Augustus Petermann pentru a argumenta revendicarea Alsaciei, iar pe timpul Congresului de la Berlin din 1878, a menționat, în mai multe rânduri, harta etnografică a Europei de Est, elaborată de Heinrich Kiepert¹⁷.

În 1919, odată cu promovarea principiului naționalităților, a crescut importanța hărților ce ilustrau distribuția populațiilor de diverse naționalități, pe un teritoriu dat. Referindu-se la Conferința de Pace, Isaiah Bowman, expertul-șef al delegației americane, menționa: „Fiecare din naționalitățile Europei Centrale vine cu propriul bagaj de statistici și tertipuri cartografice. Când statisticile au dat greș, s-a recurs la folosirea hărților în culori. Ar fi necesară o întreaga monografie pentru a cuprinde o analiză a tuturor tipurilor de plasmui și contrafaceri cartografice la care s-a recurs pe timpul Conferinței de Pace. Un nou instrument a fost descoperit: limbajul hărții. O hartă era ca un poster strălucitor, pe care simplul fapt că era o hartă, îl facea respectabil, adevărat. O hartă contrafacută era ca o centură de siguranță în fața unui argument covârșitor. Utilizarea acestui procedeu și-a atins apogeul în tratarea problemei privind zona Balcanilor”¹⁸.

Pentru contracararea acestui gen de hărți propagandistice, experții Marilor Puteri și-au pregătit propria documentație. Emm. de Martonne a întocmit mai multe rapoarte privind Balcanii și statele dunărene care au

¹² A se vedea Charles Benoist, *Souvenirs, 1902-1933. Vie parlementaire, vie diplomatique*, Paris, Plon, 1934, p. 324-327.

¹³ Despre rolul experților, în general, a se vedea Dimitri Kitsikis, *Le rôle des experts à la Conférence de Paix de 1919. Gestation d'une technocratie en politique internationale*, Ottawa, Editions de l'Université d'Ottawa, 1972.

¹⁴ Prin personalitatea sa, Emm. de Martonne își găsește locul în mediile diplomatice și militare. André Cholley a scris despre acesta: „are ținută, este de o remarcabilă precizie, absolut clasic, adică exprimă fără ocolișuri demersul unei gândiri care merge direct la țintă” (André Cholley, *Emmanuel de Martonne*, în „Annales de géographie”, nr. 347, 1956, p. 2). A fost introdus în mediul militar grație cursului pe care l-a susținut la Școala de Război înainte de conflict. Prin urmare, contactul cu Serviciul Geografic al Armatei s-a concretizat, încă de la începutul războiului, prin participarea sa la Comisia de Geografie, coordonată de generalul Bourgeois, pentru actualizarea datelor geografice. Expertizele lui Emm. de Martonne la Conferința de Pace sunt urmărite și cu mai mare atenție, întrucât acestea erau în concordanță cu opțiunea unei Româнії Mari, promovată de lobby-ul Armatei Franceze (Ter Minassian, *Les géographes français et la délimitation de frontières balkaniques à la Conférence de la Paix en 1919*, în „Revue d'Histoire moderne et contemporaine”, nr. 44-2, 1997, p. 252-286). Pe de altă parte, fiind chemat de André Tardieu, comisar pentru afacerile de război franco-americane la acea vreme, pentru a-l ajuta, Emm. de Martonne efectuează o misiune în Statele Unite începând cu octombrie 1918 (O. Buirette, *Géographes et frontières: le rôle d'Emmanuel de Martonne au sein du Comité d'Étude lor de la Conférence de la Paix*, în Gilbin B., Lacoste Y., „Géohistoire de l'Europe médiane”, Paris: livres Hérodote, 1998, p. 149-163). Aici întâlnește omologi americani însărcinați cu expertizarea frontierelor europene și întocmește un raport privind activitățile acestora.

Grație personalității sale, a cunoașterii dosarelor și accesului la rețelele de putere, Emm. de Martonne apare ca un om al sistemului, mai degrabă un consilier decât un simplu expert. Astfel, au fost urmate sfaturile sale atunci când delegația franceză a fost în masă să-și impună punctul de vedere în fața celorlalți Aliați (*apud* Emmanuelle Boulineau, *op.cit.*, p. 367).

¹⁵ *Apud* Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 112-113.

¹⁶ A se vedea *Travaux du Comité d'Études, tome II: Questions européennes*, Paris, Imprimerie Nationale, 1919; Emmanuel de Martonne, *Travaux du Comité d'Études, tome II: Questions européennes, Atlas*, Paris, Service Géographique de l'Armée, 1919.

¹⁷ Augustus Petermann, *Das General-Gouvernement Elsass und die deutsch-französische Sprachgrenze 1: 740.000*, „Petermann's Geographische Mitteilungen” 16, 1870, rola 22; Heinrich Kiepert, *Ethnographische Übersichtskarte des Europäischen Orients*, 1:3.000.000, Berlin, D. Reimer, 1876, *apud* Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 113.

¹⁸ Isaiah Bowman, *Constantinople and the Balkan*, în Edward M. House and Charles Seymour, *What Really Happened at Paris: The Story of the Peace Conference, 1918-1919*, New York, Charles Scribner's Sons, 19121, p. 142.

cuprins inclusiv patru din teritoriile revendicate de România: Transilvania, Banat, Basarabia și Dobrogea¹⁹. **FOTO 5, 6, 7** În aceste patru rapoarte²⁰ și în anexele conținute de două dintre acestea, Emm. de Martonne a făcut comentarii referitoare la una din hărțile celebre pe care le-a elaborat, *Repartizarea naționalităților în ținuturile unde romanii sunt predominanți*. Aceasta hartă a fost publicată de două ori după Conferința de Pace: prima dată, în *Atlasul* elaborat de Comitet, care a avut o difuzare restrânsă, și a doua oară, în 1920, când a însoțit un articol publicat în *Analele de Geografie*²¹. **FOTO 8**

5

În rapoartele și articolele scrise ulterior, Emm. de Martonne a abordat în detaliu diferitele maniere de redactare a acestui tip de hartă. A comparat mai multe metode, evaluând avantajele și dezavantajele fiecăreia. Conform punctului său de vedere, o hartă trebuia în primul rând să reprezinte pe cât de fidel posibil amestecul naționalităților care conviețuiau într-o regiune, și, în al doilea rând, să ilustreze importanța numerică a fiecăruia din aceste grupuri. De Martonne avea o atitudine critică față de hărțile simple ce ilustrau, pe o suprafață dată, minoritățile cu o culoare mai închisă, pe fondul mai deschis al grupului etnic predominant, considerând că această metodă le exagera importanța numerică. De asemenea, considera că se obține un efect de exagerare similar în cazul reprezentării minorităților prin hașurarea discontinuă, cu o altă nuanță, a zonei de dispunere a acestora pe un teritoriu populat majoritar de o altă etnie. Zonele hașurate puteau fi acceptate numai în cazul în care acestea se raportau la unități teritoriale precis delimitate, cum ar fi parohii sau părți ale acestora. De asemenea, Emm. de Martonne a respins suprapunerea peste hărți a unor elemente grafice statistice, precum diagrame de tip cașcaval sau chiar izoplete, precum cele utilizate de Bertie C. Wallis pe o hartă a Ungariei într-un articol publicat în 1916²².

Cautând o cale de compromis între reprezentarea pur statistică și ceea ce el a numit „imaginile tendențioase”, de Martonne a propus o metodă proprie pentru a reprezenta datele privind etnicitatea. În acest scop, în primul rând, a trebuit să depășească o dificultate majoră, și anume aceea că spațiul geografic ocupat de fiecare naționalitate nu reflecta importanța numerică a fiecărui grup. De exemplu, colorarea unei porțiuni de hartă cu aceeași nuanță, în mod nediferențiat, a unei suprafețe de teren ce cuprindea atât zone montane nelocuite, cât și zone de câmpie dens populate. Astfel, Emm. de Martonne a decis să realizeze o combinație între cartografierea etnografică și cartografierea demografică. Fiecare naționalitate trebuia să fie reprezentată pe hartă prin trei nuanțe de culoare, în funcție de densitatea populației, pe kilometru patrat, procentual: sub 25%, de la 25% la 75% și peste 75%. În al doilea rând, a decis să reprezinte populația urbană prin cercuri cu marimi proporționale cu valoarea numerică a acesteia. În consecință, pe hartă, populația din zona rurală era reprezentată prin colorarea unităților administrativ-teritoriale în culoarea corespundența etniei respective, pentru a-i evidenția predominanța, iar cea din localitățile urbane prin cercuri segmentate, corespunzătoare structurii etnice a acestora. Aceasta procedură era neobișnuită la vremea respectivă, întrucât pe hărțile etnografice nu se făcea distincția între populația din zonele rurale și cea din localitățile urbane, pe hărți populația fiind reprezentată ca valoare totală, raportată la unitatea administrativ-teritorială, fără diferențieri între zonele urbane și cele rurale²³.

Pentru Transilvania și Banat, Emm. de Martonne a utilizat date provenite de la Recensământul autorităților ungare din 1910, în care naționalitatea era stabilită în funcție de criteriul limbii materne. A operat corecții pe datele recensământului, apreciind că acesta supraestima populația de etnie maghiară. În fapt, prin acest demers a determinat crearea unei imagini care „să arate dintr-o privire regiunile omogene și caracteristicile celor mixte”²⁴.

¹⁹ A se vedea *Travaux du Comité d'Études, tome II: Questions européennes*, note 8, p. 553-576, 579-624 și 643-661, apud Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 113.

²⁰ Începând din 1917, luând în considerare un sfârșit favorabil al războiului, Ministerul de Externe francez îi încredințează lui Emm. De Martonne elaborearea rapoartelor despre România și țările vecine, pe baza cărora să se stabilească noile frontiere după încheierea unei păci victorioase. De Martonne a prezentat patru rapoarte: despre Dobrogea, la 6 mai 1918; despre Transilvania, la 22 mai 1918; despre Banat, la 3 februarie 1919, și despre Basarabia, în iulie 1919 (Dr. Gavin Bowd, Universitatea St. Andrews, Marea Britanie, *Emmanuel de Martonne și nașterea României Mari*, în Revista „Magazin Istoric”, Anul LI, serie nouă, nr. 7 (616), iulie 2018, p. 12).

²¹ Emmanuel de Martonne, *Répartition des Nationalités dans les Pays où dominant les Roumains*, 1:1.000.000, în Emmanuel de Martonne, *Travaux du Comité d'Études, tome II: Questions européennes*, Atlas, nota 8, rola 14; Emmanuel de Martonne, *Essai de carte ethnographique des pays roumains*, în „*Annales de Géographie*”, 29, 1920, p. 81-98, hartă în rola IV, apud Gilles Palsky, *op.cit.*, p.113.

²² Bertie C.Wallis, *Distribution of Nationalities in Hungary*, în „*Geographical Journal*”, 1916, p. 177-178.

²³ Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 114.

²⁴ De Martonne, *Essai de carte ethnographique des pays roumains*, nota 12, 87, apud Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 114.

De asemenea, a utilizat fâșii cu o lățime standard pentru reprezentarea minorităților aproximativ egale (+/- 5% la 10%). Obiectivul lui Emm. de Martonne era să reprezinte o imagine geografică generală, de ansamblu. Spre exemplu, dacă o etnie se apropia sau depășea pragul majorității absolute în regiunea respectivă, banda corespunzătoare avea o lățime dublă²⁵.

Membrii Comitetului de Studii erau independenți, fără constrângerile profesionale specifice ofițerilor și diplomaților francezi²⁶. De Martonne, a cărui expertiză era în stransa corelare cu interesele Franței, și-a declarat imparțialitatea și intenția de a stabili elementele factuale incontestabile²⁷. Discipolul său, Georges Chabot, pe care l-a avut drept colaborator la lucrările Conferinței de Pace, a evidențiat totala obiectivitate a mentorului său, indiferent de relațiile de prietenie ale acestuia cu diverse personalități²⁸. Totuși, s-a constatat o anumită atitudine favorabilă a lui Emm. de Martonne față de România, țară aflată în tabăra câștigătoare și, care, se spera, urma să devină un aliat puternic și un tampon în fața Rusiei Sovietice. Astfel, spre exemplu, alegerea culorii roșii pentru reprezentarea populației românești pe harta *Repartizarea naționalităților în ținuturile unde românii sunt predominanți* a făcut ca regiunile în care aceștia erau majoritari să iasă în evidență. Este relevantă și comparația între harta lui Emm. de Martonne și cea realizată în Germania cu câțiva ani mai devreme, de către Paul Langhans. În timp ce pe harta din 1915 a lui Langhans zona centrală a Carpaților este lasată albă, indicând lipsa populației, pe cea realizată de către de Martonne regiunea este colorată în roșu, ca parte a teritoriului românesc²⁹.

O comparație a hărții lui de Martonne cu încercări anterioare de realizare a unor hărți etnografice evidențiază, de asemenea, impactul tehnicii utilizate de către acesta pentru reprezentarea separată a populației urbane. Importanța orașelor, în care, spre exemplu, în Transilvania predomina populația de etnie germană și maghiară, este considerabil redusă pe harta lui de Martonne, în condițiile în care întregul județ este colorat în conformitate cu culoarea repartizată etniei populației majoritare din zona rurală, iar naționalitățile din centrele urbane sunt reprezentate prin sectoare colorate corespunzătoare etniei, prin cercuri proporționale ca mărime. Întrucât cercurile reprezentând populația urbană sunt relativ reduse ca mărime, sectoarele de cerc reprezentând compoziția etnică tind să diminueze efectul vizual obținut de fiecare grup etnic³⁰.

Asemeni multor geografi de la vremea respectivă, Emm. de Martonne considera că populația urbană era prin definiție instabilă și că structura etnică a unui oraș era mai curând artificială³¹. Prin contrast, așezările rurale erau văzute ca adânc înrădăcinate, depinzând existențial de pământ, fapt pentru care trebuiau protejate. Astfel, populația rurală dintr-o regiune a devenit un factor decisiv în identificarea etnicității unui teritoriu. Astfel, o întreaga regiune precum Transilvania va fi clasificată ca teritoriu românesc, în ciuda predominanței maghiare din orașe³².

Astfel de opinii sunt rezultatul influenței lui Paul Vidal de la Blache asupra geografiei franceze. Studiile geografice de la începutul sec. XX tindeau să favorizeze elementul de fundal, preponderent agricol, întrucât geografii considerau că aceste așezări tradiționale rurale erau expresia armoniei între pământ și locuitorii acestuia. Orașele erau adesea considerate ca „entități stânenitoare”³³.

²⁵ Metoda benzilor alternative de diferite culori a fost utilizată pentru prima dată de Joakim Schouw în harta fizică, *Pflanzengeographischer Atlas*, Berlin, G. Reimer, 1823.

²⁶ Luarea în calcul a expertizei geografice în vederea soluționării litigiilor teritoriale s-a lovit, de multe ori, de organizarea internă a Conferinței de Pace. Procesul de decizie privind trasarea frontierelor era ierarhizat: geograful s-a situat la baza piramidei decizionale, în calitate de consultant, în ultima instanță problemele fiind tranșate de Consiliul Suprem al Aliaților. Astfel, propunerile privind traseul viitor al frontierei au fost trimise către diferite instanțe ale Conferinței și au fost amplu discutate de către delegații. Totodată, multitudinea de mize diplomatice, politice și militare, precum conflicte militare, raporturi de forțe în cadrul Conferinței, a excedat simpla acceptare a concluziilor experților și a îngreunat o eventuală aplicare a traseelor propuse. În final, măsurătorile din teren nu au fost de competența geografilor, ci a forțelor armate. De multe ori, între linia stabilită pe hartă și realitatea concretă a demarcării în teren a frontierelor au apărut diferențe, generate de scara la care s-a lucrat, iar riscul apariției unor litigii a fost ridicat. Se poate concluziona că, în privința trasării frontierelor, experții au propus, iar Conferința de Pace a dispus (Michel Foucher, *Les géographes et les frontières*, Hérodote, 1984, nr. 33-34, p. 117-130).

²⁷ *Travaux du Comité d'Études, tome II: Questions européennes*, note 8, p. 560, apud Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 114.

²⁸ George Cabot, *La géographie appliquée à la Conférence de la Paix en 1919. Une séance franco-polonaise*, în „Mélanges offerts au professeur André Meyner”, Saint-Brieuc, Presses Universitaires de Bretagne, 1972, p. 101.

²⁹ Paul Langhans, *Der rumänischer Volksboden des Rumanentums 1:1.500.000*, *Petermann's Geographische Mitteilungen* 61, 1915, rola 36, cadrul 288.

³⁰ Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 115.

³¹ *Travaux du Comité d'Études, tome II: Questions européennes*, nota 8, p. 607, apud Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 115.

³² Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 115.

³³ Bertrand Auerbach, *La répartition de la population sur le sol allemand*, în „*Annales de géographie*” 5, 1896, p. 480, apud Gilles Palsky, *op.cit.*, p. 115.

Conform teoriilor lui Friederich Ratzel, Emm. de Martonne a evidențiat diferența între metoda statistică și cea geografică, afirmând că „problema statistică este: „câți ?”, în timp ce problema geografică este: „unde ?” și „de ce ?”³⁴.

În rapoartele sale, de Martonne a abordat România prin prisma așezărilor umane - ținuturile românești - pe care le-a văzut ca echivalente ale „regiunilor” lui Vidal, și pe care le-a considerat în conformitate cu organizarea lor internă. Un „ținut” românesc era compus din unități complementare (munți și câmpii, în Banat, de exemplu), a caror interdependență a fost, în majoritatea situațiilor, un argument în favoarea revendicărilor românești³⁵. De asemenea, dezbaterile istoriografice care agitau spiritele, precum cea dintre România și Ungaria privind existența unei populații daco-romane anterioare prezenței maghiarilor în Transilvania sunt îndepărtate în beneficiul unei reflecții asupra mișcărilor de populații care au afectat zona de-a lungul timpului și politica de maghiarizare³⁶.

După Marele Război, Emm. de Martonne a utilizat harta la mai multe conferințe, pentru a prezenta „Noua Românie”. Statul român anterior era, așa cum afirma de Martonne, incomplet și imperfect: „Era un subiect ingrât pentru un vorbitor”. Noul stat îi apare acum ca un fel de ideal geografic, cu forma sa compactă, felul în care Munții Carpați formau un fel de coloană vertebrală și regiunile sale echilibrate. Pentru de Martonne, statul român și-a câștigat unitatea prin diversitate și complementaritatea „ținuturilor” sale. Atunci când a scris despre faptul că „prin diversitatea peisajelor și resurselor sale, pământul românesc are ceva din armonia frumoasei noastre Franțe”, Emm. de Martonne a fost ecoul unui alt concept geografic francez, acela de „personalitate geografică”³⁷. Astfel, de Martonne a atribuit Carpaților un rol fundamental, ca piatră de temelie a noului stat și o garanție a echilibrului acestuia, afirmând că „populația românească este întotdeauna mai omogenă în apropierea Carpaților; cu cât te îndepartezi de munți, cu atât elementele minoritare sunt mai însemnate ca număr”³⁸ (subl.n.).

Principiul naționalității a constituit unul din criteriile general admise de către toți experții Comitetului de Studii. Emm. de Martonne definește naționalitățile ca fiind „grupuri de populații foarte amestecate din punct de vedere etnic, unite printr-un ansamblu de tradiții și practici de ordin material sau moral” și subliniază lipsa de precizie în definirea acestora: „fără a fi discutat acest aspect într-o manieră aprofundată, ca regulă generală, se admite că indicatorul naționalității este limba”³⁹. În acest sens, spre exemplu, Banatul ilustrează o complexitate etnică și lingvistică pe care expertul se străduiește să o clarifice, pentru a evalua realismul pretențiilor sârbilor și românilor asupra acestei regiuni. Potrivit lui Emm. de Martonne, între cele patru naționalități care își disputa teritoriul (români, sârbi, unguri și germani), primele două au fost defavorizate în recensământul făcut de către unguri⁴⁰.

³⁴ De Martonne, *Recherches sur la distribution géographique de la population en Valachie*, nota 7, p. 11, apud Gilles Palsky, *op.cit.*, p.115.

³⁵ Gilles Palsky, *op.cit.*, p.115.

³⁶ Emmanuelle Boulineau, *Un géographe traceur de frontières: Emmanuel de Martonne et la Roumanie*, în „L'Espace géographique”, 2001/4 (tome 30), p. 362.

³⁷ Emmanuel de Martonne, *La répartition et le rôle des minorités nationales en Roumanie*, Paris, Publications de la conciliation internationales, 1929, p. 96.

³⁸ Emmanuel de Martonne, *La nouvelle Roumanie dans la nouvelle Europe*, Conferența la Royal Romanian Society of Geography, București, 6 iunie 1921, București, Imprimerie Royale, 1922, p. 10.

³⁹ Emmanuel de Martonne, *Essai de carte ethnographique des pays roumains*, în „Annales de Géographie”, tome XXIX, nr. 158, p. 82.

⁴⁰ Emmanuelle Boulineau, *op.cit.*, p. 361.